

ЦІННОСТІ НАУКОВОЇ ШКОЛИ АКАДЕМІКА СЕМЕНА ГОНЧАРЕНКА

Алла Самко

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Анотація:

У статті розглянуто й узагальнено основні підходи до визначення сутності поняття «наукова школа». Розкрито діяльність академіка С. Гончаренка як лідера наукової школи. Висвітлено зміст і проблематику досліджень, проаналізовано основні наукові здобутки представників наукової школи С. Гончаренка. Показано подальший розвиток наукових ідей, які хвилювали у свій час Учителя. Подано короткий огляд праць дослідників, науковим керівником яких був Семен Устимович. На основі аналізу дисертацій, виконаних під керівництвом академіка С. Гончаренка, виокремлено провідні напрями наукового пошуку учнів його школи. Визначено, що дослідження представників наукової школи академіка С. Гончаренка є вагомим внеском у розвиток педагогічної теорії та практики.

Ключові слова:

Семен Гончаренко; науковий лідер; наукова школа; учений; учні; науково-дослідницька діяльність; дослідницький колектив.

Аннотация:

Самко Алла. Ценности научной школы академика Семёна Гончаренко.

В статье рассмотрены и обобщены основные подходы к определению сущности понятия «научная школа». Раскрыта деятельность академика С. Гончаренко как лидера научной школы. Рассмотрены содержание и проблематика исследований, проанализированы основные научные достижения представителей научной школы С. Гончаренко. Показано дальнейшее развитие научных идей, которые волновали в свое время Учителя. Дан краткий обзор работ исследователей, научным руководителем которых был Семен Устинович. На основе анализа диссертаций, выполненных под руководством академика С. Гончаренко, выделены ведущие направления научного поиска учеников его школы. Определено, что исследования представителей научной школы академика С. Гончаренко внесли весомый вклад в развитие педагогической теории и практики.

Ключевые слова:

Семен Гончаренко; научный лидер; научная школа; учений; ученики; научно-исследовательская деятельность; исследовательский коллектив.

Resume:

Samko Alla. Values of academician Semen Honcharenko's scientific school.

In the article there have been reviewed and summarized the main approaches to definition of the essence of the scientific school concept. The Academician S. Honcharenko's activity as a leader of the scientific school was disclosed. The author highlighted the content and problems of his researches, and analyzed the main scientific achievements of the representatives of S. Honcharenko's scientific school. There is shown a further development of the scientific ideas that worried the Teacher. A brief overview of the researchers' works, the supervisor of which was Semen Ustynovich, is presented. Based on the analysis of dissertation researches carried out under the direction of Academician S. Honcharenko, the key directions of scientific research of his school disciples are distinguished. There was determined that investigations of Academician S. Honcharenko's scientific school made a significant contribution to the development of pedagogical theory and practice.

Key words:

Semen Honcharenko; scientific leader; scientific school; scientist, disciples; scientific research activities; a research collective.

Постановка проблеми. В умовах реформування вищої освіти України в напрямі інтеграції в Європейський освітній простір передбачається перетворення педагогічних університетів на потужні наукові осередки, які генерували б нові, актуальні й перспективні наукові дослідження. Серед основних шляхів виконання цього завдання є збереження й примноження наукових шкіл, що підтримують імідж України як держави з високим науковим потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У з'ясуванні сутності поняття «наукова школа», її характерних ознак, виняткове значення мають роботи науковців П. Анохіна, А. Антонова, І. Аршавського, В. Гасілова, В. Горського, Г. Доброва, Б. Кедрова, К. Ланге, С. Микулінського, М. Родного, Д. Прайса, Н. Семенова, Г. Штейнера, М. Ярошевського. Дослідженням функцій наукової школи, її характерних рис, впливом наукового лідера на еволюцію наукової школи займалися вітчизняні вчені Д. Зербіно, О. Устенко, Ю. Храмов. Наукові школи як педагогічний феномен вивчалися відомими сучасними педагогами Д. Ароновим, В. Богословським, А. Бойко, О. Гнізділовою, О. Грезньовою,

О. Дубасенюк, Г. Ільїним, Г. Кловак, Є. Хриковим. Лідерством як педагогічною проблемою в Україні займаються такі дослідники, як Д. Зербіно, Н. Мараховська, І. Миськів, Н. Семченко.

Виразною ознакою сучасності стала поява праць бібліографічного характеру, які містять відомості про окремі факти життя, професійну діяльність знаного вітчизняного вченого, його біографічні дані й персональну бібліографію [3]. У цьому сенсі надзвичайно великого значення набуває освітня діяльність, представлена в науково-педагогічних поглядах відомого вченого, доктора педагогічних наук, професора, академіка Семена Устимовича Гончаренка. Зауважимо, що аналіз діяльності наукової школи С. Гончаренка не був предметом спеціальних досліджень, що й зумовило тему публікації.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – проаналізувати основні наукові здобутки школи С. Гончаренка, висвітлити зміст і проблематику досліджень його учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім наголосимо на неоднозначності й багатоаспектності тлумачення поняття «наукова школа». Проведений категоріальний аналіз терміна «наукова школа» засвідчив, що

розуміння й тлумачення різними вченими до самостійного напряму наукових означеного феномену охоплює досить широке досліджень (табл. 1).
поле понять – від дослідницького колективу

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття «наукова школа»

Наукова школа		
Науково-освітній інститут	Дослідницький колектив	Науковий напрям
об'єднання науково-дослідних і освітніх колективів, що сформувалися на базі одного ВНЗ (В. Астахова, Н. Кушнарєнко, О. Устенко)	форма організації наукової діяльності, яку характеризує наявність творчого наукового колективу на чолі з визнаним лідером (Г. Добров, В. Гасілов, Д. Зербіно, К. Ланге, О. Огурцов, М. Родной, С. Хайтун)	започаткування нової наукової течії чи напряму, розробка нових принципів, підходів, теорій, законів тощо (П. Анохін, А. Баєв, Б. Кедров, М. Семенов, Ю. Храмов, М. Ярошевський)

Узагальнивши різноманітні підходи до визначення сутності досліджуваного феномену, ми розуміємо наукову школу як інтелектуальну, неформальну, емоційно-ціннісну, відкритую спільноту вчених різних статусів, які розробляють під керівництвом лідера запропоновану ним дослідницьку програму, здійснюють її презентацію, захищають мету й результати, а також готують науково-педагогічні кадри [3].

Ученими, які досліджують феномен наукової школи визначено, що провідною фігурою наукової школи, її стрижнем є її лідер. Так, на думку Д. Зербіно, науковий лідер – це насамперед генератор нової ідеї [7, с. 35]. Ю. Завалєвський ототожнює лідерство вчителя з його професіоналізмом і конкурентоспроможністю й зазначає, що такий учитель має володіти вмінням «подобатися людям, зачарувувати, надихати їх, вести за собою силою аргументів переконливого слова» [6, с. 36]. На наше переконання, науково-педагогічна діяльність С. Гончаренка є яскравим прикладом цієї думки – він став лідером наукової школи й виховував у своїх аспірантів, докторантів, студентів, колег не тільки необхідні для науково-педагогічної діяльності якості, а й ті, що дали змогу згуртувати навколо себе творчий колектив. Для всіх він – наставник і колега.

Підкреслимо, що, крім офіційних аспірантів, поруч з Семеном Устимовичем завжди були молоді дослідники, односторонці, співробітники, які працювали поряд і вважали себе його учнями. Незважаючи на власну завантаженість, багатьох він підтримував і безкорисливо допомагав їм: чи то було обговорення наукових засад дослідження, чи коригування експерименту. Усе, що пов'язано з науковим керівництвом – дослідницькі пошуки, труднощі й здобутки, прочитання й редагування сотень сторінок чужого почерку, проникнення в чужі

стилі, наукові підходи, – він робив для своїх учнів, не розділяючи їх на «офіційних» і «неофіційних». Згодом усі вони успішно захистили дисертації під керівництвом С. Гончаренка. Серед учнів академіка Семена Гончаренка відомі науковці, менеджери освіти, педагогічні працівники різних освітніх установ і інституцій, викладачі навчальних закладів різних рівнів акредитації.

Варто вказати на вагомий результат особистого наукового доробку С. Гончаренка, який налічує понад 500 друкованих праць. Діапазон проблем, якими займався вчений, вражає: загальна дидактика й дидактика фізики, методологія й теорія педагогіки, методологія науково-педагогічних досліджень, проблеми розвитку вітчизняної освіти. Семен Устимович створив ряд оригінальних педагогічних праць, серед яких «Український педагогічний словник», посібник для науковців «Педагогічні дослідження», понад два десятки навчальних і методичних посібників, які неодноразово видавалися за кордоном (Варшава, Будапешт, Софія, Каунас та ін.), ряд нових українських підручників з фізики для середньої школи й посібників для вищих навчальних закладів, серія науково-популярних книг. А відомі монографії «Формування наукового світогляду учнів у процесі вивчення фізики», чотиритомна «Методика навчання фізики в середній школі» та «Формування у дорослих сучасної наукової картини світу» визначили загальне проблемне поле для подальших досліджень аспірантів. Власне кажучи, вони стали дослідницькими програмами провідних напрямів досліджень наукової школи академіка С. Гончаренка.

Результати дослідницьких пошуків представників наукової школи С. Гончаренка відображено в захищених під його керівництвом 31 докторській і 55 кандидатських дисертаціях. Зазначимо, що провідною ознакою наукової школи академіка Семена Гончаренка є

багатогранність досліджень членів наукового колективу. Проаналізуємо основні наукові доробки учнів наукової школи С. Гончаренка. Оскільки в межах однієї статті доволі складно приділити увагу всім дослідженням, зупинимось на характеристиці лише окремих з них.

Однією з актуальних є проблема дистанційного навчання в Україні та досвід упровадження його в практику вищої школи. У цьому напрямі привертає увагу докторська дисертація П. Стефаненка, яка присвячена теоретико-методичному обґрунтуванню й практичній реалізації дистанційного навчання у вищій школі. Автор визначив закономірності розвитку дидактичної системи на базі системного підходу до її аналізу. Розкрито основні тенденції розвитку дистанційного навчання у світі. На базі системного підходу створено концепцію дистанційного навчання. У процесі дослідження проаналізовано еталонну модель модульної дистанційної дидактичної системи, визначені її переваги й недоліки. Розроблено та експериментально перевірено модифіковану модель модульної дистанційної дидактичної системи, що відрізняється від еталонної високим рівнем індивідуалізації навчання й використанням систем штучного інтелекту в процесі навчання [16].

У своїй докторській дисертації Р. Гуревич обґрунтував і розробив концепцію організації навчання в профтехучилищах і на цій основі розкрив сутність головних функцій профтехосвіти, змісту освіти й навчання у ПТНЗ, системи науково-методичного забезпечення процесу навчання [4]. Проведений науковцем педагогічний експеримент підтвердив ефективність запропонованої системи організації навчання для підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ. Основні результати впроваджені в закладах профтехосвіти. Сьогодні Р. Гуревич – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, академік АНВО України – плідно працює директором Інституту магістратури, аспірантури, докторантури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Серед авторитетних учнів академіка С. Гончаренка необхідно назвати доктора педагогічних наук, професора Л. Лук'янову, яка нині очолює Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Предметом дослідження її докторської дисертації була проблема формування й розвитку екологічної освіти в професійно-технічних навчальних закладах [10]. Проведене дослідження важливе для підготовки майбутніх фахівців, оскільки науковцем було здійснено ретроспективний аналіз проблем екології

на загальнотеоретичному й концептуальному рівнях; визначено статус сучасної екології. Дослідниця ґрунтовно проаналізувала сучасні моделі екологічної освіти, поширені за кордоном, і визначила елементи, найбільш прийнятні в освітньому полі України. Л. Лук'янова розробила наукові підходи до створення системи екологічної освіти в професійно-технічних навчальних закладах, а також окреслила шляхи її впровадження в навчально-виховний процес [10].

Актуальною постає проблема формування цілісності знань школярів про живу природу, якій було присвячено докторське дослідження А. Степанюк. Науковець конкретизувала теоретичні уявлення про узагальнення як загальнофункціональну спрямованість процесу вивчення живої природи. При цьому дослідниця розробила й обґрунтувала нову концепцію систематизації знань, в основі якої – синергетичний підхід до тлумачення виникнення порядку з хаосу в процесі поступового узгодження розрізнених знань створення їх системи на рівні цілісної картини живої природи; ідеї різнорівневої організації життя, системності й цілісності живої природи й розгляду життя як поєднання певних форм його організації різного типу цілісності. На основі цієї концепції створено дидактичну концепцію шкільних підручників, об'єктами висвітлення яких є жива природа, а також розроблено критерії рівнів сформованості в учнів цілісності знань про різні форми біологічної організації [15].

Ґрунтовною працею стала докторська дисертація В. Ягупова, який у своєму дослідженні обґрунтував загальні теоретико-методологічні й методичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України, визначив його концептуальну основу, з'ясував сучасний стан військового навчання, окреслив основні проблеми й тенденції. Науковець розкрив сучасний зміст поняття «військово-дидактичний процес» і на основі сучасних гуманістичних концепцій навчання теоретично обґрунтував його особистісно-орієнтовану модель [19].

Р. Мартинова у своїй докторській дисертації у формі монографії обґрунтувала необхідність переструктурування змісту навчання іноземних мов як засобу вдосконалення якості оволодіння ними. Розробила прогностичну цілісну загальнодидактичну модель змісту навчання іноземних мов. Завдяки цій праці перевірено ефективність розробленої дидактичної моделі методом експертної оцінки, а також використанням її в наявних умовах навчання [11].

Важливою постає проблема формування дидактичної компетентності майбутніх інженерів-педагогів, якій присвятила своє докторське дослідження Л. Тархан. Дослідження дало змогу визначити освітні конструкти професійної освіти, виділити ключові компетенції для реалізації особистісної й продуктивної діяльності. Науковець теоретично обґрунтувала модель дидактичної компетентності майбутнього інженера-педагога, розробила основні шляхи її формування за допомогою інноваційних технологій як основи інтегральних знань [18].

Безпосереднє завдання наукової праці Л. Онищук полягало в з'ясуванні теоретичних і методичних основ гуманізації управління загальноосвітніми навчальними закладами I-II ступенів. У контексті досліджуваної проблеми дослідниця розробила критерії й методику оцінювання теоретичних і методичних основ гуманізації управління загальноосвітніми навчальними закладами I-II ступенів [12].

Дисертацію І. Бендери присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню та експериментальній перевірці механізму наскрізної організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів на прикладі агроінженерних спеціальностей. У дослідженні проаналізовано сучасний досвід організації самостійної роботи, систематизовано способи її активізації, розроблено загальну методику програмування робочого часу студента й викладача, визначено місце в ньому самостійної роботи [1].

П. Сікорський провів спеціальне дослідження з тим, щоб з'ясувати основи диференційованого навчання на всіх освітніх ступенях. Він визначив систему дидактичних принципів диференційованого навчання, методологічні підходи до класифікації змісту, методів, форм і навчальних технологій в умовах диференціації [13].

До корпусу педагогічних досліджень, виконаних під керівництвом Семена Устимовича Гончаренка, входять праці з теорії й методики навчання фізики. В актуалізації цього напрямку відіграв свою позитивну роль давній інтерес наукового керівника до методики викладання фізики. У цьому напрямку привертає увагу дослідження В. Вовкотруба, присвячене обґрунтуванню теоретико-методичних засад ергономіки навчального фізичного експерименту як динамічної, ефективної педагогічної системи [2]. Дослідник розкриває основні чинники комплексного підходу до вдосконалення й розвитку системи навчального експерименту відповідно до вимог педагогічної й виробничої ергономіки в умовах реформування неперервної фізичної освіти, що

пов'язано з упровадженням новітніх технологій навчання.

Цікавим є ряд досліджень, що присвячені проблемі формування сучасної природничо-наукової картини світу й лежать в основі цілісності знань про природу, що дало змогу тримати певні наукові результати.

У кандидатській дисертації А. Єгоренкова розроблено зміст і структуру циклу практичних занять для студентів медичних вишів з молекулярної біофізики в курсі медичної та біологічної фізики, методика проведення яких базується на використанні нових інформаційних технологій і системному підході, що інтегрує вивчення біофізики з вивченням молекулярної біології, медичної генетики, біохімії. Запропонована науковцем технологія навчання може бути використана не лише в курсі медичної й біологічної фізики, а й для інших дисциплін у системі вищої медичної освіти [5].

Деяке іншого спрямування є дослідження О. Стрелковської, яке присвячено проблемі взаємозв'язку математичної й професійної підготовки учнів професійно-технічних училищ. Розроблено експериментальну навчальну програму з математики, спрямовану на максимальне врахування рівня підготовки учнів і змісту професійного навчання в ПТУ електро-радіотехнічного напрямку [17].

З-поміж інших виділимо проблему формування професійних знань учнів профтехучилищ засобами мережних комунікацій, якою займалася М. Кадемія. Дослідниця розглянула ті можливості нових сучасних технологій навчання, що базуються на передаванні інформації за допомогою комп'ютера й засобів мультимедіа в навчальному процесі підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Також було висвітлено проблеми створення й застосування електронного навчального посібника [8].

Значущість кандидатської роботи Я. Собко полягає в дослідженні проблеми інтеграції знань з фізичної електроніки в процесі підготовки радіотелемеханіків. Науковцем визначено основні критерії відбору навчального матеріалу й принципи побудови інтегрованого курсу «Фізична електроніка» [14].

У роботі В. Кисільової досліджується організація навчально-виховної роботи в профільному природничо-науковому ліцеї та її вплив на формування творчої особистості учня. Експериментальним шляхом встановлено наявний рівень творчих можливостей учнів природничо-наукового ліцею; перевірено вплив запропонованої двоетапної системи роботи педагогічного колективу на формування творчої особистості ліцеїста, що виражається відповідним рівнем готовності його

до організації та проведення науково-дослідницької діяльності [9].

Аналіз дисертаційних робіт, виконаних під керівництвом академіка Семена Гончаренка, дав змогу виокремити провідні напрями наукового пошуку учнів його наукової школи: питання дидактики загальноосвітньої та вищої школи; особливості використання наочності в навчанні; питання управлінської діяльності в загальноосвітніх навчально-виховних закладах; проблема формування пізнавальної активності; особливості професійної підготовки педагогічних кадрів.

Захищені під керівництвом С. Гончаренка дисертації поєднують глибину думки, науковість і доступність. Отже, цілком очевидно, що ім'я Семена Гончаренка є символом працездатності й вимогливості до наукових праць і рівня виконання педагогічних досліджень. Учні академіка С. Гончаренка (Р. Гуревич, О. Коваленко, Л. Лук'янова, В. Радул, Г. Тарасенко та ін.) примножують наукові й професійні здобутки свого педагога-наставника, гідно продовжують традицію підготовки науково-педагогічних кадрів у власних наукових школах.

Підсумовуючи, наголосимо, що характерною ознакою зазначених досліджень є те, що виконувалися вони в контексті вимог часу, чутливо реагували на його потреби, а іноді й випереджали їх. І це закономірно, оскільки Семен Устимович завжди був не лише ініціатором, а й активним учасником реформаторських процесів в освіті. Створені

під його керівництвом перша Концепція середньої загальноосвітньої школи України (1991), Концепція гуманітаризації освіти (1994), а також фундаментальні статті, присвячені кардинальним проблемам середньої та вищої школи, формуванню змісту освіти, теорії навчання, істотно вплинули на сутність і спрямування освітнього процесу в країні.

Висновки. Викладений вище матеріал дає підстави твердити, що наукова школа академіка С. Гончаренка – це інтелектуальна, емоційно-ціннісна, неформальна, відкрита спільнота учених різних статусів, у якій органічно поєднуються спільність наукового напрямку діяльності, спорідненість наукових інтересів членів наукового колективу, єдність у методологічних підходах до розв'язання наукових проблем, науковий пошук і навчання дослідницької майстерності, генерування нових ідей, їх дбайливе збереження й відстоювання, постійне відтворення поколінь учених. Дослідження представників наукової школи академіка С. Гончаренка є вагомим внеском у розвиток педагогічної теорії та практики.

Перспективи подальших досліджень. У системі подальших досліджень наукової спадщини С. Гончаренка будуть актуальними такі наукові пошуки, як: вивчення особистості С. Гончаренка як лідера наукової школи; дослідження критеріїв систематизації досягнень наукової школи С. Гончаренка. Предметом окремої наукової праці може бути порівняльний аналіз педагогічних ідей С. Гончаренка та інших вітчизняних і зарубіжних педагогів.

Список використаних джерел

1. Бендера І. М. Теорія і методика організації самостійної роботи майбутніх фахівців з механізації сільського господарства у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. М. Бендера; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2009. – 42 с.
2. Вовкотруб В. П. Теоретичні та методичні основи реалізації вимог ергономіки навчального фізичного експерименту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / В. П. Вовкотруб; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2007. – 44 с.
3. Гнізділова О. А. Становлення і розвиток наукових шкіл у вищих педагогічних навчальних закладах Східної України в XX столітті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. А. Гнізділова; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2012. – 44 с.
4. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Р. С. Гуревич; Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії

References

1. Bendera, I. M. (2009). *The theory and methods of organizing independent work of future specialists in agricultural mechanization educational institutions: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Vovkotrub, V. P. (2007). *Theoretical and methodical basics of requirements realization for the ergonomics of educational physical experiment: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.02*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Hnizdilova, O. A. (2012). *Formation and development of scientific schools in higher educational pedagogical institutions of Eastern Ukraine in the XX century: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.01*. Kharkiv. [in Ukrainian]
4. Hurevych, R. S. (1999). *Theoretical and methodological basis of the organization of training in vocational technical institutions: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Yehorenkov, A. I. (1997). *Method of DNA molecular biophysics study in higher medical schools using new information technologies: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.02*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Zavalev'skyi, Yu. I. (2008). *Current teacher: measurement of time : study and methodical guide*. Kyiv

- педагогічних наук України. – Київ, 1999. – 33 с.
5. Єгоренков А. І. Методика вивчення молекулярної біофізики дезоксирибонуклеїнової кислоти в медичному вузі з використанням нових інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / А. І. Єгоренков; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 1997. – 21 с.
  6. Завалевський Ю. І. Сучасний вчитель: вимір часу: навчально-методичний посібник для вчителів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Юрій Іванович Завалевський. – К. : Видавничий дім «Букрек», 2008. – 288 с.
  7. Зербіно Д. Д. Наукова школа: лідер і учні / Дмитро Денисович Зербіно. – Львів : Євросвіт, 2001. – 208 с.
  8. Кадемія М. Ю. Формування професійних знань учнів профтехучилищ засобами мережових комунікацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М. Ю. Кадемія; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2004. – 20 с.
  9. Кисільова В. П. Формування творчої особистості учня профільного ліцею у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. П. Кисільова; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2001. – 23 с.
  10. Лук'янова Л. Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. Б. Лук'янова; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2006. – 40 с.
  11. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Р. Ю. Мартинова; Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 2007. – 44 с.
  12. Онищук Л. А. Теоретичні і методичні основи гуманізації управління загальноосвітніми навчальними закладами І-ІІ ступенів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. А. Онищук; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – 36 с.
  13. Сікорський П. І. Теорія і методика диференційованого навчання в середніх загальноосвітніх і професійних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / П. І. Сікорський; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2001. – 39 с.
  14. Собко Я. М. Интегрирование знаний учащихся по физической электронике в ПТУ радиотехнического профиля : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Я. М. Собко; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 1996. – 24 с.
  15. Степанюк А. В. Методологічні та теоретичні основи формування цілісності знань школярів про живу природу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. В. Степанюк; Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 1999. – 36 с.
  16. : Vydavnychiy dim "Bukrek". [in Ukrainian].
  7. Zerbino, D. D. (2001). *Scientific school: the leader and students*. Lviv : Yevrosvit. [in Ukrainian].
  8. Kademiya, M. Yu. (2004). *Network communications used in technical colleges for professional competence formation: abstract of thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].
  9. Kysiliova, V. P. (2001). *Forming the student's creative personality through a teaching process at a specialized lyceum: abstract of thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].
  10. Lukianova, L. B. (2006). *Theory and practice of ecological education in vocational educational establishments: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].
  11. Martynova, R. Yu. (2007). *The goal-oriented general didactic model of the content of teaching foreign languages: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.09*. Kyiv. [in Ukrainian].
  12. Onyshchuk, L. A. (2006). *Theoretical and methodological bases of humanizing management of I-II degree educational institutions: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.01*. Kyiv. [in Ukrainian].
  13. Sikors'kyi, P. I. (2001). *Theory and methods of differentiated instruction in secondary and professional educational institutions: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Russian].
  14. Sobko, Ya. M. (1996). *Integration of students knowledge on physical electronics in radiotechnics vocational school: abstract of thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].
  15. Stepaniuk, A. V. (1999). *Methodological and theoretical grounds of forming the integrity of pupils' knowledge about the living nature: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.01*. Kyiv. [in Ukrainian].
  16. Stefanenko, P. V. (2002). *Theoretical and methodical fundamentals of the remote teaching in the Higher School: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].
  17. Strelkovs'ka, O. E. (1997). *Profiling of mathematical preparation while teaching the students in professional technical colleges (on the basis of electrical-engineering and radio-engineering specializations): abstract of thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].
  18. Tarkhan, L. Z. (2008). *Theoretical and methodical bases of forming didactic competence of future engineers-teachers: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].
  19. Yahupov, V. V. (2002). *The general didactic principles of training the regular service military men of the Ukraine's armed forces: abstract of thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].

16. Стефаненко П. В. Теоретичні і методичні засади дистанційного навчання у вищій школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / П. В. Стефаненко; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2002. – 37 с.
17. Стрелковська О. Е. Профілювання математичної підготовки учнів професійно-технічних училищ (на матеріалі електро-радіотехнічних професій) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. Е. Стрелковська; Інститут педагогіки і професійної освіти АПН України. – Київ, 1997. – 22 с.
18. Тархан Л. З. Теоретичні і методичні основи формування дидактичної компетентності майбутніх інженерів-педагогів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. З. Тархан; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – Київ, 2008. – 40 с.
19. Ягупов В. В. Загальнодидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. В. Ягупов. – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2002. – 38 с.

Рецензент: Прийма С.М. – д.пед.н., доцент

Відомості про автора:

Самко Алла Миколаївна
 alla-samko@ukr.net

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
 НАПН України
 вул. Максима Берлінського, 9, м. Київ, 04060, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1640>

*Матеріал надійшов до редакції 23. 11. 2016р.
 Прийнято до друку 13.12.2016 р.*

Information about the authors:

Samko Alla Mykolaivna
 alla-samko@ukr.net

Institute of Pedagogical Education and Adult Education
 of NAES of Ukraine
 9 M. Berlinskoho St., Kyiv, 04060, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1640>

*Received at the editorial office 23. 11. 2016.
 Accepted for publishing 13.12.2016.*